

Prejeto/Received:
Julij 2014

Popravljen/Revised:
December 2014

Sprejeto/Accepted:
December 2014

ODPRAVLJANJE NEOLIBERALISTIČNE PROTIREFORMACIJE DRŽAVNEGA KAPITALIZMA

Dismissing the Neoliberal Counter- reformation of State Capitalism

Viljem Merhar

Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta

Viktor Žakelj

*Doktorski študent na Ekonomsko-poslovni fakulteti Univerze v Mariboru
viktor@vbg.si*

Matjaž Mulej

*Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta
mulej@uni-mb.si*

Izvleček

Živimo v neoliberalnem kapitalizmu; vladajo globalno monopolna podjetja, ne trg. Ukinjajo konkurenco in omejujejo plače, zaposlovanje in kupno moč 85 % človeštva. Uničujejo tržno gospodarstvo kot družbeno-ekonomski sistem: vodijo ga z etiko enostranskosti in zlorabe vpliva, ne s Smithovo etiko soodvisnosti nevidne roke. Množice tega ne bodo več dolgo prenašale. Nujno bo povezati Smithova, Ricardova, Marxova, Keynesova, Galbraithova in Felberjeva spoznanja ter spoznanja Evropske unije in drugih, ki vidijo pot iz sedanje krize izobilja in bede v novem družbeno-ekonomskem redu: družbeni odgovornosti, integralni zeleni ekonomiji, ekonomiji skupne koristi/blaginje in ekosocializmu, ki zanika državni socializem 20. stoletja.

Glavne besede: kapitalizem, neoliberalizem, globalni monopoli, družbena odgovornost, ekosocializem

Abstract

In neoliberal capitalism, global monopolies reign, not the market. They ruin competition and limit the wages, employment, and purchasing capacity of 85% of humans. Thus, they ruin the market economy as a socio-economic system, applying the ethics of independence and dependence, not the interdependence of Smith's invisible hand. The masses will not tolerate this much longer. It is urgent to link insights by Smith, Ricardo, Marx, Keynes, Galbraith, Felber, the European Union, etc., who see a way out of the current crisis of affluence and misery via a new socio-economic order comprising social responsibility, integral green economy, shared-value economy, and eco-socialism, thereby denying the state socialism of the 20th century.

Keywords: capitalism, neoliberalism, global monopolies, social responsibility, eco-socialism

1 Uvod

Živimo v kapitalizmu, a:

- ne v liberalnem po Smithovem modelu konkurence iz 18. stoletja, ki pozna majhna, lokalna podjetja, lastniki odgovarjajo za poslovanje z osebnim premoženjem, zato konkurirajo z etiko soodvisnosti, da bi za dolgo pritegnili odjemalce;
- ne v monopolističnem iz prve tretjine 20. stoletja, ki je s prevlado etike neodvisnosti podjetnikov od dobaviteljev, odjemalcev in zaposlenih nad etiko soodvisnosti privedel do trojne krize: dveh svetovnih vojn in gospodarske krize v letih 1914–1945;

NG

Naše gospodarstvo / Our Economy
Vol. 60, No. 5–6, 2014
pp. 68–76
DOI: 10.7549/ourecon.2014.5-6.08

UDK: 330.831.8:330.342.143
JEL: A13

- ne v državnem, ki je keynesijansko reševal probleme etike neodvisnosti z državnimi ukrepi planskega tipa za stabilizacijo in razvoj gospodarstva in družbe;
- da, v zakrinkanem neoliberalnem; v njem je rast izjemna, a še bolj kot gospodarstvo rastejo uničevalne narave in človeštva s pospešeno izrabo neobnovljivih virov, socialna diferenciacija, zadolženost praktično vseh, zlasti perifernih držav; človeštvo tone v nekakšen novi fevdalizem (Merhar 2010).

Kako doseči zadostno in potrebno celovitost namesto enostranskosti, pot iz krize izobilja, omejenega na le 15 % človeštva (James 2007), in bede preostalih 85 %, ki nujno živijo brez ambicij in povpraševanja?

Raziskujemo po sekundarnih virih (Rop 2011; ISO 2010; Avsec 2013; Arrighi 2009; Barabba 2004; Baumol, Litan in Schramm 2007; Bošković 2011a; Bošković 2011b; Bošković 2011c; Bozicnik, Ecimovic in Mulej 2008; Brady 2011; Brown 2008; Collins in Porras 1997; Collins 2001; Crouch 2013; Damijan 2014; Drogenik 2013; Dyck 2011; Dyck in Mulej, ur., 1998; Econ4: 4 People, 4 the Planet, 4 the Future 2011; Estulin 2008; EU 2011; Felber 2010 in 2012; Galbraith 1967, 2. izd. 1972; Galbraith 2010; Leech 2012; Dumenil in Levy 2012; Gerzema 2010; Glavič 2011; Harris 2008; Harvay 2012; Heinrich 2013; Hrast, Mulej in Kojc, ur., 2014; Hrast, Kojc in Mulej, ur., 2013; Husson 2011; James 2007; Keynes 1936; Kirn 2012; Konczal 2011; Korošec 2010; Korten 2009; Krugman 2008; Krugman 2012; Lebe in Mulej, ur., 2014; Lessem in Schieffer 2010; Linden, Hanlon in Eizenga 2011; Martin 2006; Marx in Borchardt 1976; Merhar 1976; Merhar 2010; Mulej 2007; Mulej 2010; Mulej in Dyck, ur., 2014; Mulej, ur., 2014 in 2015; Mulej, ur., 2013; Mulej idr. 2013; Mulej in Kajzer 1998; Nadeau 2003; Palmer 2013; Perkins 2012; Pikon, Dakič, Tomažič, Šimac in Grapulin 2014; Poredoš 2014; Porter 1990; Ricardo 1962; Rist 2011; Rizman 2011; Rizman 1997; Rus 2009; Slabe 2011; Senge, Smith, Kruschwitz, Lau in Schley 2008; Stiglitz 2010; Smith 2010; Štiblar 2008; Vitali, Glattfelder in Battiston 2011; Whittaker in Cole 2006; Žakelj 2012; Žakelj 2013).

2 Konkurenca ali monopoli danes?

Konkurenca koristi (Palmer 2013). A neoliberalna zloraba svobodnega trga jo uničuje, ker podpira: monopole, uničevanje naravnih pogojev za obstoj človeštva, fevdalnim podobne razlike v življenjskem standardu, skrivanje ogromnih vsot v »davčnih oazah«, podrejanje državnih vlad ozkim interesom podjetij, ki poslujejo brez družbene odgovornosti. Kapitalizem je v motu francoske revolucije objubil *enakost, bratstvo in svobodo* – ne zlorabe. Objavljeni podatki zlorabo potrjujejo (Mulej in Dyck, ur., 2014); tu za njih ni prostora.

Še nekaj novih podatkov:

- Število milijonarjev na svetu narašča, zdaj jih je 13,7 milijona (0,2 % ljudi; Poredoš 2014). Prvič po drugi svetovni vojni je kar 51 milijonov beguncev, 85 ljudi

ima toliko imetja kot 3,5 milijarde drugih ljudi; med milijonarji ima slab odstotek dobro tretjino vsega premoženja vseh njih (več v Mulej in Dyck, ur., 2014).

- O transparentnosti financiranja političnih strank v Sloveniji zakonodaja sicer obstaja, a se slabo uresničuje, sankcij praktično ni; zato naj uvedejo kodeks etike v političnih strankah, Državnem zboru in Državnem svetu (Transparency International Slovenia 2014). To je blizu predlogom IRDO Inštituta za razvoj družbene odgovornosti, naj vsi na vplivnih delovnih mestih (poslanci, vlada, vladne službe itd.) dokažejo svojo družbeno odgovornost (Hrast idr., ur., 2013). Kako jo krepiti, smo objavili (Mulej 2007; Mulej in Hrast, ur. 2010).

Kriza je le navidezno mimo (Pikon idr. 2014). Rešitev vidijo OZN, EU, ISO, združenja naprednih podjetij idr. v družbeni odgovornosti podjetij in držav. Uveljavljajo jo (najprej) družbeno odgovorni potrošniki, ki zavestno kupujejo le od družbeno odgovornih ponudnikov. Etika odgovornosti do ljudi in naravnega okolja je podlaga za to in vodi k samoregulaciji, podlagi sonaravne trajnostne prihodnosti. Ne vodi v revnejši življenjski standard, ampak v omejitve na res potrebno, kar omogoča najboljši možni življenjski standard. Nov investicijski cikel bo racionalno trošil naravne vire za izdelke in storitve, ki jih ljudje res potrebujejo za dostojno življenje (Mulej in Dyck, ur., 2014).

Družbeno-gospodarski razlogi za družbeno odgovornost, ki gradi na etiki soodvisnosti in celovitosti, kar je negacija neoliberalne prakse, so resni. Ne le državni monopoli, tudi podjetniški monopoli so povzročili toliko hudih posledic (poleg nekaj dobrih za delček človeštva, a dragih), da je nujen nov model. Nova »revolucija« ne bo ne meščanska ne proletarska, ampak ljudska; zgodila se bo zaradi nezadovoljstva mnogih; tedaj bogastvo, skrito v davčnih oazah, ne bo pomagalo.

Izhodov je več. Pred svojim premislekom omenimo Felberjevo zamisel, ki jo preskuša več sto evropskih podjetij (Felber 2012).

3 Ekonomija za skupno blaginjo

Felber šteje »ekonomijo za skupno blaginjo« med alternative praksi »gospodarstva premoči« namesto tržnega. Citira nemško ustavo: »Lastnina povzroča dolžnost; njena uporaba mora hkrati služiti skupni blaginji.« in bavarsko ustavo: »Vsa gospodarska dejavnost služi skupni blaginji.« (Felber 2012, 10).

Felber (2012, 27) navaja Hayeka: »Konkuriranje je najučinkovitejša znana metoda za racionalno izrabo proizvodnih tvorcev,« a pri nobenem ekonomskem nobelovcu ni našel nobene empirične podlage za to tezo. Hkrati je 87 % študij: »Ali motivira dobro katera koli druga metoda?« pokazalo, da bolje kot konkurenca motivira sodelovanje. Omogoča »korist za vse«.

Zato nudi alternativo za posledice navideznega konkuriranja deset kriz kapitalizma (Felber, 2012, 30–34):

1. Koncentracija in zloraba oblasti/moči.
2. Ukinitve konkurence.¹
3. Konkurriranje območij.
4. Neučinkovito oblikovanje cen.
5. Skrajne razlike in strah v družbi.
6. Nezačakovane temeljne potrebe, lakota.
7. Uničenje naravnega okolja.
8. Izguba smiselnosti takega [krivičnega] življenja.
9. Propad vrednot.
10. Izključitev demokracije.

Kapitalizem je prilagodljiv družbeno-ekonomski sistem. Svetovno krizo 1930 je reševal s »keynesijansko revolucijo«, povojna nasprotja pa presejal z »državo blaginje«. V primerjavi s Smithovim osnovnim modelom je svoje bistvo spremenil iz tržne konkurence v monopol delčka človeštva. Smith se ga je bal in gradil na »moralnih občutjih« (Smith 2010), tj. družbeni odgovornosti kot podlagi za dobro gospodarjenje z »nevidno roko«, ki uveljavlja celovitost z etiko soodvisnosti (Mulej idr. 2013). Pot k celovitosti je gradil tudi Keynes.

4 Keynesov model državnega kapitalizma danes

Sedanja kriza je dokajšnja repriza krize kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema iz tridesetih let 20. stoletja, ki je spodbudila keynesijansko reševanje; okrepila je ekonomsko vlogo države v družbeni reprodukciji in razmahnila Smithov dualizem gospodarjenja: zasebno profitno ter državno neprofitno motivirano in organizirano gospodarjenje (Merhar 2010). Mešani tržno-planski gospodarski sistem z ex-post tržnim in ex-ante državno-planskim načinom rešuje družbeno-ekonomske probleme (Harway 2012).

Državni kapitalizem s planskim elementom gospodarskega sistema na državnih infrastrukturnih, zato (para) državno monopoliziranih (energetskih, surovinskih, komunikacijskih, okoljevarstvenih, komunalno-stanovanjskih, produkcijskih ter finančno-monetarnih, splošno zavarovalnih, socialno- in zdravstvenozavarovalnih, vzgojno-izobraževalnih in kulturnih ter raziskovalnih, varstvenih, storitvenih in podobnih) področjih gospodarjenja z dualizmom gospodarjenja preprečuje poslovno monopolizacijo teh področij.² Ta je v monopolnem kapitalizmu krepila deflacijsko vrzel – razkorak med manjšo stvarno in večjo možno produkcijo dobrin in storitev. Keynesijanska reformacija je odpravljala deflacijska vrzel (Merhar 2010).

Keynesijanska afirmacija mešanih tržno-planskih gospodarskih sistemov je v času hladne vojne spodbudila primerjavo kapitalističnih tržno-planskih in socialističnih plansko-tržnih gospodarskih sistemov. Po teoriji konvergence gospodarskih sistemov in teoriji nasprotnih sil se bodo mešani gospodarski sistemi približevali: v državno-kapitalističnih sistemih bo več planskega elementa, v državnosocialističnih pa več tržnega. Na globalni ravni bi monopolno moč gospodarsko najrazvitejših kapitalističnih držav onemogočile nasprotne monopolne sile državnosocialističnih držav (Galbraith 1967)!

Uresničitev teh optimističnih Galbraithovih napovedi je preprečila neoliberalistična protireformacija državnega kapitalizma. Odpravljanje deflacijske vrzeli z ekspanzijo plačilno sposobnega povpraševanja s kreditno-fiskalno politiko je bilo kratkoročno učinkovito, dolgoročno pa ne: ni uskladilo strukture družbene produkcije, ki bi jo morali usklajevati s krepitvijo planskega elementa gospodarskega sistema. Praksa keynesijanske zgolj posredne ekspanzijske kreditno-monetarne ekonomske politike ob strukturnih neravnovesjih gospodarstva, ker je planiranje ideološko zapostavljeno, omogoči strukturno inflacijo že, preden je gospodarstvo polno zaposleno. To da stagflacijo, ki je v državnokapitalističnih gospodarstvih niso odpravili z nujno krepitvijo neposrednega planskega elementa, ampak z neoliberalistično liberalizacijo, deregulacijo, privatizacijo in denacionalizacijo gospodarstva; reaganska in thacherska neoliberalistična protireformacija državnega kapitalizma po letu 1970 je kratkoročno pokazala uspeh in prikrila svojo ceno. A izničila je Keynesove (1936) socialno-ekonomske pridobitve in reformacijo monopolnega kapitalizma z vsemi njegovimi nasprotji in protislovji, ki so ob čedalje bolj osamosvojenem finančnem kapitalu zaostrila krizo kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema.

Kajti monopolizem je postal globalen in v ozadju sedanje globalne krize je kriza kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema. Reševati jo je treba z reformacijo monopolnega kapitalizma v res tržnega. Saj reševanje te krize zgolj z reševanjem njenih pojavnih oblik – finančne in gospodarske krize – krize kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema – ne odpravlja, ampak jo pogloblja (Krugman 2008 in 2012; Perkins 2012)!

Neoliberalistično reševanje finančne krize z le vsesplošnim varčevanjem zmanjšuje plačilno sposobno povpraševanje. To pogloblja gospodarsko krizo. Keynesijansko reševanje gospodarske krize s spodbujanjem gospodarske rasti, ki naj se doseže le s fiskalno-monetarno ekspanzijo povpraševanja, vodi v nevarnost stagflacije. Varčevanje je nujno zaradi dolgov, a manjša potrošnja, da nastane kriza hiperprodukcije, izobilja in bede. Keynes je ugotovil, da nastane inflacija, ko nastane polna zaposlenost; a ker ni plana, pride inflacija pred polno zaposlenostjo, torej nastanejo strukturna neravnovesja, zato stagflacija (Merhar 2010). Žal so opustili keynesijanski model reševanja gospodarske krize, ki je spodbujal gospodarsko rast s prilaganjem fiskalne in monetarne politike, ki je podcenjevala

¹ Sodobni monopolni kapitalizem je pospešil pretvarjanje družbene delitve dela v tehnično, s tem je spremenil tržni mehanizem koordinacije gospodarstva v planskega. V globalizacijskih procesih se zato tržne cene spreminjajo v monopolno dogovorjene in vsiljene, ki omogočajo monopolno prečrpavanje profitov iz kapitalistične periferije v centre. To uresničuje sodobno neokolizacijo (Merhar 2010).

² Poslovna monopolizacija je še manj celovito usmerjena in družbeno odgovorna kot državna, kažejo prej omenjeni viri.

tudi staglacijo in ohranjala dosežene socialno-ekonomske pridobitve.

Zato sta gornja aktualna alternativna pristopa k reševanju sedanje krize kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema teoretično in praktično nezadostna: krizo kapitalizma poglobljata!³

Keynesijanskemu načinu odpravljanja in reševanja gospodarske krize z odpravljanjem deflacijske vrzeli v gospodarstvu – premalo družbenega plačilno sposobnega povpraševanja kljub nevarnosti staglacije – dajemo prednost pred neoliberalistično usmerjenostjo v vsesplošno prisilno in pretirano varčevanje. S pospeševanjem gospodarske rasti pravilno diagnosticira pravi vzrok gospodarskih kriz – proletarski značaj mezdnih delavcev (Marx 1976, po Merhar 2010) – danes vsaj 85 % ali celo 99 % človeštva, ki so najštevilnejši potrošniki v kapitalizmu. Ta kriza zato spodbuja radikalno redistribucijo dohodka in s tem nakazuje reševanje krize kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema.

S teoretično prednostjo reševanja gospodarskih kriz pred reševanjem finančnih kriz nikakor ne podcenjujemo reševanja teh kriz s poudarjanjem varčevanja, ki ga zahtevajo fiskalni deficit. Odpravljanje teh ne bi smelo obremenjevati gospodarskega razvoja. Odpravljanje fiskalnih deficitov z varčevanjem bi morali razporediti čez daljše obdobje in usmeriti predvsem v vzdržno in postopno zmanjševanje sredstev, npr. v vojsko usmerjenih, ne pa v zmanjševanje sredstev za šolstvo, znanost, zdravstvo in kulturo, torej skupne humanistične neproduktivne potrošnje (pravzaprav: posredno produkcijske, ker skrbi za kakovost delovne sile).

Odpravljanje fiskalnih deficitov na dolgoročnejši postopen način bo seveda zahtevalo reprogramiranje finančnih zadolžitvev. Cena novih kreditov pa se bo žal zviševala še naprej zaradi ocen bonitetnih hiš, ki se povezujejo s finančnim kapitalom – finančno oligarhijo. Zaradi zviševanja obresti so in bodo najbolj prizadete države na obrobju razvitejših kapitalističnih držav (tudi Slovenija), ki jih reševanje finančnih deficitov usmerja v problematične razprodaje njihovega naravnega in ustvarjenega družbenega bogastva. To uresničuje zgolj lastniško centralizacijo kapitala finančnih oligarhij gospodarsko najrazvitejših kapitalističnih držav, novo obliko kolonizacije, ki spodbuja in upravičuje sodobne napade na finančni kapital in njegove lastnike – finančno oligarhijo, ki je s svojim delovanjem močno prispevala k sodobni krizi kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema in opustila Smithove, Keynesove in druge nauke.

Zato je iz ekonomskih in političnih razlogov v interesu tako kreditirajočih kot prezadolženih držav tudi odpis dolgov.

³ Kriza izobilja (James 2007) odpira še en problem: plačilno sposobni nimajo več dejanskih potreb, preostalih 85 % človeštva pa zna živeti zelo skromno. S krizo izobilja in bede ter zlorabljenega naravnega okolja človeštva imamo več kot krizo povpraševanja: krizo potreb, ki usmerjajo povpraševanje.

Proletarski značaj nosilcev delovne sile odpira vprašanje družbene delitve novoustvarjene vrednosti. Zato se je treba z Ricardom (1962) vprašati: Ali veljavna delitvena politika otežuje probleme družbene realizacije in s tem družbene reprodukcije ali ne?

Na to pomembno vprašanje poleg Marxa odgovarjajo tudi meščanski in drugi neapologetski ekonomski teoretiki, ki se s svojimi odgovori približujejo Marxovim teoretičnim rešitvam. Ricardo (1962) težave v procesih družbene reprodukcije povezuje z naraščanjem rent zemljiških lastnikov, Keynes (1936) pa z naraščanjem obresti kot rente lastnikov denarnega kapitala. Oba napadata finančno oligarhijo, ki jo veljavna delitev nagrajuje z nedelovnimi dohodki. Zato teče fevdalizacija kapitalizma.

T. i. meščanska ekonomska znanost se je s proučevanjem zakonitosti delitve približala Marxovemu pravemu vzroku kriz – nezadostni potrošnji mezdnih delavcev. Odprava tega vzroka zahteva korenito prerazdelitev novoustvarjene vrednosti z novo paradigmo delitve. Ta bo v korist novega delavskega razreda (vseh, ki ne živijo od lastnine in menedžerskih izjemnih prejemkov, torej 99 % človeštva) in v škodo finančne oligarhije, ki je pretirano nagrajena z nedelovnimi dohodki. Ti vodijo v fevdalizacijo kapitalizma, to pa je treba preseči z radikalno redistribucijo družbenih dohodkov, da bi rešili kapitalizem kot družbeno-ekonomski sistem.

Poleg radikalne redistribucije dohodkov je treba z reformacijo monopolnega kapitalizma izhodiščno keynesijansko družbeno povpraševanje nadgraditi še z ustrežno ponudbo. Ta zahteva pa sugerira teoretično sintezo keynesijanizma z marksizmom, ki povezuje spremenjeno povpraševanje z njemu prilagojeno ponudbo: ponudba mora ustrezati potrebam (Merhar 1976).

Keynesijanske rešitve se približujejo Marxovim (Marx, Borchardt 1933, 1976) teoretičnim rešitvam krize kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema; vzpostavljajo omenjeno dualnost gospodarjenja. Pridobitve keynesijanske reformacije monopolnega kapitalizma so z neoliberalistično protireformacijo državnega kapitalizma izničili in preprečili realizacijo Galbraithove napovedi o postopni konvergenci gospodarskih sistemov in delovanju »nasprotnih sil«.

Skratka, reševanje krize kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema s pomočjo teoretične sinteze keynesijanizma z marksizmom zahteva najprej radikalno redistribucijo družbenega dohodka. Ta bo s podružbljanjem monopolnih rentnih dohodkov osamosvojenega finančnega kapitala odpravila sedanjo fevdalizacijo kapitalizma. S temi podružbljenimi dohodki je treba, poleg že dosedanjega financiranja infrastrukturnih produkcijskih in neproduktivskih storitvenih dejavnosti, začeti financirati »univerzalni temeljni dohodek občanov« (Korošec 2010).

Uresničevanje teh teoretičnih zamisli povezujejo s krčenjem dnevnega, letnega in življenjskega delavnika. Zahteva tudi odpravljanje odtujenosti producentov od

pogojev in rezultatov njihovega dela z delavskim lastništvom (Avsec 2013), ki uresničuje ekonomsko demokracijo, da nadgradi politično demokracijo.

V mešanem tržno-planskem gospodarskem sistemu z dualizmom družbenega gospodarjenja je tudi treba razmejiti tržni in planski element gospodarskega sistema ter s tem zasebno-tržno in javno – družbeno plansko gospodarjenje. Zato je treba odpraviti vse sedanje organizacijske nesmisle, ko so nekatere infrastrukturne produkcijske in neprodukcijske dejavnosti hkrati organizirane profitno in neprofitno. Krepitev je treba tudi plansko komponento gospodarskega sistema, da bi preprečila strukturne neskladnosti in ekološko problematične dejavnosti ter prispevala k trajnostnemu razvoju in s tem k manj moteni družbeni realizaciji in reprodukciji.

Participativna ekonomska demokracija bo končno začela uresničevati soupravljanje in samoupravljanje predvsem ekološko zavestnih nosilcev trajnostnega razvoja, in to mimo strankarskih političnih vplivov in vplivov finančnih oligarhij, ki gospodujejo vsakokratni oblasti. Tako se bo začela preobrazba državnega kapitalizma v postkapitalizem, v nov družbeno-ekonomski model, v ekosocializem (Žakelj 2011; Žakelj 2013). Ta pojem dosti pove in je sinteza vsaj stoletja in pol razmišljanja okolja, v katerem se je kapitalizem rodil – Evrope. Kapitalizmu sedanje prakse se je čas iztekel in človeštvo mora najti novo obliko sobivanja okoljske in socialne komponente, s potrebno in zadostno celovitostjo (Mulej in Kajzer 1998). Obe sestavini pojma je treba na novo osmisлити in ga odpreti novim izzivom. Temu pa je nujno dodati še skromnost. Posledice skromnosti so ekonomske, motiv pa je posodobljena etika in morala. Zato je ključno vprašanje prihodnosti: bo človeštvo zmoglo omejiti potrošnjo, danes kar pogoltnost, na za življenje potrebno raven? Ker je Zemlja »končna količina«, bo to nujno, sicer bomo morali priznati, da je človeštvo samomorilski del narave tudi v praksi, ne le v teoriji.

Smo kot človeštvo pripravljene na tako zasnovane in usmerjene korenite reformacije produkcijskih odnosov, ki bodo odpravljale odtujenost producentov blaga od pogojev njihovega dela, kot jih zahteva reševanje krize kapitalizma kot družbeno-ekonomskega sistema, na temelju teoretične sinteze keynesijanizma z marksizmom? Gre za vprašanje, ki se ga ne da več odlagati in ignorirati, če naj se človeštvo izogne družbeni kataklizmi.

Odgovor: Biti moramo pripravljene. Zato prihaja čas uveljavitev modela trajnostnega razvoja – čas za ekosocializem!

5 Ekosocializem in družbena odgovornost kot pot iz krize

Roza Luxemburg je rekla, da je socializem demokratičen ali pa ga ni. Torej ga še ni bilo. Državni socializem iz 20. stoletja ni bil izraz ljudske volje: na prvo mesto ni postavil skupne koristi, ni vzdrževal potrebnih razlik, ki izvirajo iz človekove narave in njegovega dela, udeleževal je nasilno uravntimerko ter protežiral partijsko elito fevdalnega

tipa. Politična elita se je tega očitno zavedala in ta »socializem« poimenovala realsocializem.

Strankarstvo prav tako ni avtentičen izraz ljudske volje, vsaj ne v sodobni praksi. Stranke so enostranske z etiko neodvisnosti namesto z etiko soodvisnosti, svojo voljo uveljavljajo s preglasovanjem, torej z argumentom moči, namesto s sodelovanjem, ki bi vodilo do moči primerne celovitega argumenta (Mulej idr. 2013).

Pot iz sedanje krize ne bo lahka in ne kratkotrajna. Prvi in pravi korak v tej smeri je udeležanje zahtev za družbeno odgovorno ravnanje, kar je v zadnjih letih tudi usmeritev EU (EU 2011; ISO 2010; Mulej, ur., 2014; Mulej in Dyck, ur., 2014; Mulej idr. 2013; Hrast idr., ur., 2013, 2014; Koje idr., ur., 2014 itd.).

Žal je v naravi ljudi, da se ne lotimo uveljavljanja novosti, dokler upamo, da bo še dalje šlo po starem. Zdaj moramo to upanje opustiti, ne gre več drugače:

1. Sodobni svet je v najgloblji družbeno-gospodarski krizi v vsej svoji zgodovini.
2. Tako je, ker je človeštvo opustilo družbeno odgovorno ravnanje; niti ni pravočasno in primerno celovito premislilo, kakšne posledice bo neodgovorno ravnanje imelo za soljudi (tudi za vplivne ljudi same), za prihodnje generacije, za življenje sploh.
3. Potrošništvo je ustvarilo za del človeštva trg, s tem delo in proizvodnjo, a obenem sprožilo tudi povpraševanje po predmetih in storitvah, ki niso resnično potrebni. To je nerazumno povečalo trošenje obnovljivih in neobnovljivih naravnih virov ter uničevanje narave vse do povzročanja podnebnih sprememb, ki obnavljajo na planetu Zemlji razmere iz časov, preden (!) se je človek pojavil (Mauna Loa Observatory 2013).
4. T. i. stranski učinki dosedanjega silnega tehnološkega razvoja dobivajo torej vse večji pomen. Vse bolj manjka delovnih mest, delovni čas je še vedno daljši od potrebnega, ljudje imajo premalo časa za družinsko in drugo osebno življenje, pa tudi za angažiranje v politiki; športne in druge rekreacije pridejo preredit na dnevni red. Tudi hrana, ki jo uživamo, pogosto ni zdrava, za zdravljenje pa ta čas trošimo trikrat več kot pred 50 leti. Človeštvo se stara in vse težje je zagotavljati sredstva za pokojnine; starejši tudi kupujejo manj, možnosti za nadomestne (alternativne) nakupe je zato vse manj. Države so prezadolžene, nujni bodo odpisi dolgov, a vprašanje je, kdaj in kako to izvesti. Prišel pa je tudi čas za »vračanje dolga naravi«. Ravnanje vlad je žal rutinsko, premalo inovativno, ni planov za nujni obrat in – če povzamemo (tudi Kirna (2012) – zna slediti propad.

Družbena odgovornost ima zato zelo resen gospodarski pomen. Poslovanje z nezanesljivimi partnerji je predrago, družbena odgovornost je cenejša. Zato postopno prodira kot nov družbeno-ekonomski red, ki nadomešča uničujoči neoliberalizem. Ta je zelo drago in desetletja z dolgovi »gradil«

nebotičnike v močvirju namesto na trdni skali. Pot iz krize izobilja, za katero je značilno, da je veliko več ponudbe kot potreb, je pot družbene odgovornosti.

Smer je jasna, kar že potrjujejo svetovne prakse. Najmanj težav imajo tisti z največ družbene odgovornosti, ker upoštevajo soodvisnosti, se trudijo za celovitost ter najbolj ravnajo po načelih družbene odgovornosti (ISO 2010). Standard ISO 26000 o družbeni odgovornosti pomeni postopen odmik od uničujoče neoliberalne prakse in zagotavlja tudi dostojno življenje našim zanamcem.

Morda bo kdaj kasneje, ko bo neoliberalistična protireformacija že pozabljena preteklost, človeštvo tako novo družbo poimenovalo ekosocialistično? Podobno smer razvoja obeta tudi model »integralne zelene ekonomije« (Lessem in Schiefer 2010; Piciga 2014), a zanj tu ni več prostora.

6 Sklepne misli

Ni povsem res, da ekonomska teorija ne ponuja podlag, na katerih bi človeštvo našlo pot iz sedanje globoke krize, ki je splet številnih kriz s skupnim imenovalcem: premalo celovitosti in preveč enostranskosti pri upravljanju procesov, zlasti globalnih. Smith, Ricardo, Marx, Keynes, Galbraith, Felber, Lessem, Schiefer, avtorji o družbeni odgovornosti kot novem družbeno-ekonomskem redu imajo skupni imenovalec v trudu za celovitost in ponudbi poti, ki vodijo k njej in s tem iz krize. Neoliberalna praksa se preveč razlikuje od predpostavk o popolnosti povsem svobodnega trga Hayeka in ekonomistov »čikaške šole«, da bi njihove nauke še dopuščali, namesto da jim priporočimo (Damijan 2014), naj obesijo napis »Zaradi prenove zaprto«; naj se prenovijo v smeri družbene odgovornosti in ekosocializma, da bo človeštvo preživel. Najbolj vplivni, ki uporabljajo »ekonomske morilce« (Perkins 2012), da strežejo svoji pogoltnosti, pa pri svojem delu nujno potrebujejo več celovitosti in družbene odgovornosti, da se jim ne bo zgodila »nova francoska revolucija« in nasilno pokončala (njihovega) fevdalnega kapitalizma.

Omenjeni viri

- Rop – zločin našega časa (2011). *TV Slovenija I*, 8. marec (Oddaja dokumentarca 'Robbery –The Crime of our Time', ZDA, 2009).
- ISO (2010): ISO 26000. Dosegljivo: http://www.iso.org/iso/discovering_iso_26000.pdf.
- Amin, S. (2011). *Svet, ki ga želimo*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Arrighi, G. (2009). *Dolgo dvajseto stoletje, Kapitalizem, denar in moč*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Avsec, D. (2013). Podpora razvoja malih in srednjih podjetij v Sloveniji s politiko inovativnosti glede nagrajevanja in lastništva. *Naše gospodarstvo* 59 (5–6): 84–90.
- Barabba, P. (2004): *Surviving Transformation*. Oxford: Oxford University Press.
- Baumol, J., E. Litan in J. Schramm (2007). *Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity*. New Haven: Yale University Press.
- Bošković, D. (2011a). Ekonomija: Vse je v rokah tiskarn denarja. *Delo, Sobotna priloga*, 3. september: 7.
- Bošković, D. (2011b). Ekonomija: K najmanj slabi rešitvi. *Delo, Sobotna priloga*, 24. september: 7.
- Bošković, D. (2011c). Ekonomija: So si premislili. *Delo, Sobotna priloga*, 1. oktober: 15.
- Bozicnik, S., T. Ecimovic in M. Mulej (ur.) (2008). *Sustainable future, requisite holism, and social responsibility*. Penang: ANSTED.
- Brady, T. (2011). It's a Rich Man's World. *The New York Times, Delo*, 15. avgust: 1.
- Braudel F. (2010). *Dinamika kapitalizma*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Brown L. R. (2008). *Plan B 3.0: Mobilizing to Save Civilization*. New York: Earth Policy Institute.
- Collins, C., in I. Porras (1997). *Built to Last: Successful Habits of Visionary Companies*. New York: HarperBusiness.
- Collins, J. (2001). *Why Some Companies Make the Leap ... and others don't. Good to Great*. Sydney: Random House.
- Crouch, C. (2013). *Postdemokracija*, Ljubljana: Založba Krtina.
- Damijan, J. P. (2014). Kaj se dogaja z ekonomijo? *Delo, Sobotna priloga*, 19. april, 9.
- Drofenik, F. (2013). *Kolaps elite*. Ljubljana: Založba*cf.
- Dumenil, G., in D. Levy (2012). *Marksistična ekonomija kapitalizma*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Dyck, R. G. (2011). Whither Economics: A Checklist for Change. *Naše gospodarstvo* 57 (3–4).
- Dyck, R. G., M. Mulej idr. (1998). *Transformation of the Forgotten Four-Fifths*. Dubuque: Kendall/Hunt.
- Econ4: 4 People, 4 the Planet, 4 the Future (2011). Dosegljivo: <http://econ4.org/about/mission>.
- Estulin, D. (2008). *Skupina Bilderberg – Gospodarji globaliziranega sveta*. Mengeš: Ciceron.
- EU (2011). *Communication from The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions: A Renewed EU Strategy 2011–14 for Corporate Social Responsibility*. European Commission. Com (2011) 681 Final. Brussels, 25. 10. 2011.
- Felber, C. (2010 in 2012). *Die Gemeinwohl-Ökonomie*. Wien: Paul Zsolnay Verlag.
- Galbraith, J. K. (1967, 2. izdaja 1972). *The new industrial state*. Harmondsworth: Penguin.

28. Galbraith, J. K. (2010). *Ekonomika nedolžne prevare: Resnica našega časa*. Ljubljana: Družba Piano, Mladina.
29. Gerzema, J. (2010). The Power of the Post-recession Consumer: *strategy + business*. Dosegljivo: <http://www.strategybusiness.com/article/00054?pg=al-l&tid=27782251> (10. januar 2011).
30. Glavič, P. (2011). Zadolžene države nimajo svetle prihodnosti. *Delo*, 19. avgust: 5.
31. Harris E. (2008). *Twenty-first Century*. Sun City: The Institute for Economic Democracy Press. <http://dx.doi.org/10.1179/tcc.2008.34.1.96>
32. Harvay, D. (2012). *Kratka zgodovina liberalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
33. Heinrich, M. (2013). Kritika politične ekonomije, Uvod. Ljubljana: Založba Sophia.
34. Henry, J. (2012). The Price of Offshore Revisited. Report for the Tax Justice Network, released exclusively to *The Observer*, July 22, 2012. Dosegljivo: <http://www.guardian.co.uk/business/2012/jul/21/global-elite-tax-offshore-economy>.
35. Hrast, A., S. Kojc in M. Mulej, ur. (2013). *Proceedings of IRDO conferences on social responsibility 2006–2013*. Maribor: IRDO. Dosegljivo: www.irdo.si.
36. Husson, M. (2011). Čisti kapitalizem. Ljubljana: Založba Sophia.
37. ISO (2010): ISO 26000:2010 ISO. Dosegljivo: http://www.iso.org/iso/social_responsibility
38. James, O. (2007). *Affluenza – a contagious middle class virus causing depression, anxiety, addiction and ennui*. London: Random House.
39. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan Cambridge University Press, for Royal Economic Society.
40. Kirn, A. (2012). *Družbenoekološki obrat ali propad*. Ljubljana: Založba FDV.
41. Kojc, S., A. Hrast in M. Mulej, ur. (2014). IRDO Mozaik, elektronska revija. Maribor: IRDO, Inštitut za razvoj družbene odgovornosti.
42. Konczal, M. (2011). "Who are the 1 percent and what do they do for a living?" New York, Washington: Roosevelt Institute. Dosegljivo: newdeal20.org/2011/10/14.
43. Korošec, V. (2010). *Predlog UTD v Sloveniji – zakaj in kako?* Delovni zvezek številka 6/2010, letnik XIX. Zbirka Delovni zvezki UMAR. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.
44. Korten, D. S. (2009). *Agenda for a New Economy*. Berrett-Koehler, San Francisco.
45. Krugman, P. (2008). *Vrnitev ekonomske depresije in krize 2008*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
46. Krugman, P. (2012). *Ustavimo krizo takoj!* Ljubljana: Založba Modrijan.
47. Leech, G. (2012). *Capitalism a Structural Genocide*. London at New York: ZED BOOKS.
48. Lebe, S. S., in M. Mulej, ur. (2014). Social responsibility and holism in tourism. *Kybernetes*, vol. 43.
49. Lessem, R., in A. Schieffer (2010). *Integral Economics: Releasing the Economic Genius of Your Society*. Farnham: Gower.
50. Linden, M., S. Hanlon in J. Eizenga (2011). Ten Charts that Prove the United States is a Low-tax Country. Washington, D.C.: Center for American Progress, June 10.
51. Martin, G. (2006). *World Revolution through World Law*. Sun City: IED.
52. Marx, K. in J. Borchardt (1976). *Kapital: kritika politične ekonomije: poljudna izdaja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
53. Mauna Loa Observatory. (2013). Dosegljivo 13. maja 2013 na: www.CO2.Hawaii.org.
54. Merhar, V. (1976). *Teoretični problemi plačilno sposobnega povpraševanja v kapitalizmu*. Maribor: Založba Obzorja.
55. Merhar, V. (2010). *Neoliberalistična protireformacija državnega kapitalizma*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
56. Mulej, M. (2007). *Inoviranje navad države in manjših podjetij z investicijami iz raziskovalnih organizacij*. Koper: Fakulteta za management.
57. Mulej, M. (2010). [Five books review: stop hating your children and grandchildren] *Syst. Res. behav. sci.* 27, 1: 113–123. Untitled book review. <http://dx.doi.org/10.1002/sres.1007>
58. Mulej, M., in R. Dyck, ur. (2014). *Social responsibility beyond neoliberalism and charity*. 4 volumes. Shirjah, UAE: Bentham Science.
59. Mulej, M., ur. (2014 in 2015). Social responsibility – a new socio-economic order. *Systems Research and Behavioral Science*, vol. 32.
60. Mulej, M., ur. (2013). Social Responsibility – measures and measurement. *Systems Practice and Action Research*, vol. 26, iss. 6. <http://dx.doi.org/10.1007/s11213-013-9297-5>
61. Mulej, M. idr. (2013). *Dialectical Systems Thinking and the Law of Requisite Holism Concerning Innovation*. Litchfield Park: Emergent Publications.
62. Mulej, M., in A. Hrast, ur. (2010). *Eseji o družbeni odgovornosti*. Maribor: IRDO, Ljubljana: ECPD, Ljubljana: Ypsilon.
63. Mulej, M., in S. Kajzer (1998). Ethics of Interdependence and the Law of Requisite Holism. V: *4th STIQE '98. Proceedings*, ur. M. Rebernik in M. Mulej. Maribor: ISRUM.

64. Nadeau, R. L. (2003). *The wealth of nature*. New York: Columbia University Pres.
65. Palan, R., R. Murphy in C. Chavagneux (2010). *Tax Havens: How Globalization Really Works*. Ithaca: Cornell University Press, Studies in Money Series.
66. Palmer, T. G. (2013). Konkurenca koristi – tudi zunaj gospodarstva. *Večer*, 2. 1. 2013, 11.
67. Perkins, John (2012). *Izpovedi ekonomskega morilca*. Ljubljana: Založba Sanje.
68. Petzinger, T. (2000). *The New Pioneers*. New York: Simon & Schusters.
69. Piciga, D. (2014). *Striving for a better future*. Dosegljivo 1. septembra 2014 na: www.dpiciga.com.
70. Pikon, R., L. Dakič, J. Tomažič, J. Šimac in T. Grapulin (2014). Svetovno gospodarstvo bi lahko že prihodnje leto udarila nova kriza. Kaj grozi nam? *Finance* 132, 10. 7. 2014, 2, 3.
71. Poredoš, R. (2014). Število milijonarjev na svetu narašča. *Večer*, 21. 6. 2014, 32,
72. Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Basics Books.
73. Ricardo, D. (1962). *Načela politične ekonomije in obdavčenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
74. Rist, G. (2011). *The Delusions of Economics: The Misguided Certainties of a Hazardous Science*. London, New York: Zed Books.
75. Rizman, R. (2011). Krivci za globalno krizo: Od dogme o trgu do najedanja demokracije. *Delo, Sobotna priloga*, 17. september, 14–15.
76. Rizman, R. (1997). *Izzivi odprte družbe*. Ljubljana: Liberalna akademija.
77. Rus, V. (2009). *Tretja pot med antikapitalizmom in postsocializmom*. Ljubljana: Založba Sophia.
78. Slabe, D. (2011). Generacija, oropana prihodnosti. *Delo*, 13. avgust, 6.
79. Sachs, Jeffrey D. (2011). *The Price of US Civilization: Reawakening American Virtue and Prosperity*. New York: Random House.
80. Senge, P., B. Smith, N. Kruschwitz, J. Lau in S. Schley (2008). *The Necessary Revolution. How Individuals and Organizations Are Working Together to Create a Sustainable World*. Dobleday, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland.
81. Stiglitz J. E. (2010). *Risk and global economic architecture: Why full financial integration may be undesirable*. Working Paper 15718. NBER. Dosegljivo: <http://nber.org/papers/w15718>.
82. Smith, A. (2010). *Bogastvo narodov*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
83. Štiblar, F. (2008). *Svetovna kriza in Slovenci. Kako jo preživeti*. Ljubljana: Založba ZRC.
84. Taylor, G. (2008). *Evolution's Edge: The Coming Collapse and Transformation of our World*. Gabriola Island: New Society Publishers.
85. The Worldwatch Institute (2007). *State of the World 2007 – Our Urban Future*. Washington: The Worldwatch Institute.
86. Transparency International Slovenia. (2014). *Društvo Integriteta*. Dosegljivo 1. septembra 2014 na: www.integriteta.si.
87. Vitali, S., J. B. Glattfelder in S. Battiston (2011). *The network of global corporate control*. PLoS ONE 6(10): e25995. <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0025995>
88. Whittaker, D. H. in R. E. Cole (2006). *Recovering from Success*. Oxford: Oxford University Press. <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199297320.001.0001>
89. WWF GFN, ZSL (2012). *Living Planet Report 2012*. Global Footprint Network, World Wildlife Fund, Zoological Society of London, www.footprintnetwork.org.
90. Žakelj, V. (2012). Čas je za ekosocializem. *Teorija in praksa* 48: 1312–1325.
91. Žakelj, V. (2013). *Čas je za ekosocializem*. Ljubljana: VBG, d.o.o.

Viljem Merhar (1934) je zaslužni profesor Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani. Doktoriral je iz politične ekonomije, ki jo je tudi predaval. Je avtor ali soavtor več knjig in številnih člankov. Sodi med aktivnejše iskalce alternativnih izhodov iz sedanje gospodarske krize.

Viljem Merhar born in 1934, is Professor Emeritus at the Faculty of Economics, University of Ljubljana. His doctorate covered political economy, which he has also been teaching. He is the author and co-author of several books and numerous articles. He belongs to the rather active group of searchers looking for alternative ways out of the current economic crisis.

Viktor Žakelj (1943), učitelj matematike in fizike, pravnik, ekonomist, politik in publicist. Je avtor ali soavtor nekaj knjig in številnih člankov. Delal je v šolstvu, gospodarstvu in politiki. Svojo delovno dobo je končal kot podpredsednik vlade RS.

Viktor Žakelj born in 1943, is a teacher of math and physics, a lawyer, an economist, a politician, and a publicist. He has authored and co-authored several books and many articles. He has worked in schools, businesses, and politics, where he ended as vice president of the government of the Republic of Slovenia.

Matjaž Mulej (1941) je doktor ekonomije (iz teorije sistemov) in (inovacijskega) menedžmenta, zaslužni profesor teorije sistemov in inovacij na Ekonomsko-poslovni fakulteti Univerze v Mariboru, avtor dialektične teorije sistemov in teorije inovativnega poslovanja (za tranzicijske razmere). Objavil je (s soavtorji) več kot 1.700 tekstov (več kot 60 knjig/zbornikov, čez 60 člankov v vrhunskih revijah) v skoraj 50 državah, večinoma s soavtorji. Petnajst semestrov je bil gostujoči profesor v tujini, tudi na Cornell University. Je član treh mednarodnih akademij znanosti.

Matjaž Mulej born in 1941, is a doctor of economy (in systems theory) and of (innovation) management. He is Professor Emeritus of systems and innovation theory at the Faculty of Economics and Business, University of Maribor. He developed the dialectical systems theory and innovative business theory (covering transitional conditions). He has published (with co-authors, mostly) more than 1,700 texts (including more than 60 books/proceedings and more than 60 articles in first-class journals) in almost 50 countries. He served as a visiting professor abroad for 15 terms, including at Cornell University in Ithaca, NY. He is a member of three international academies of sciences and arts.